

A SZLOVÁK KÉRDÉS.

† Dvortsák Győző emlékére.

Az alábbiakban egy igazán védtelen kisebbségről kívánunk szólni. Olyan kisebbségről, amellyel senki sem törődik, létezését nem veszik tudomásul. Még önmaguk is megoszlanak abban a kérdésben, hogy van-e valóságos külön egyéniségük vagy sem. Ez a kisebbség magát szlovjáknak nevezi — a magyar nyelvben ismeretlen rövid „á“-val — s amelyet magyarul keleti tót-nak szoktak mondani.

Pedig nem valami jelentéktelen számú kisebbségről van szó, hanem egy többszázéves egy-tömbben élő tömegről, amelyet éles természeti határok választanak el a nyugati tóttól, a szlováktól. Lakóterülete a Hernád és a Bodrog folyók felső vízrendszere. \agyis Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj-Torna. Ung vármegyék és Kassa város. Ezekhez csatlakoznak még Liptóból Csorba, Gömörből Vernár és a sztracenai völgy, végül a borsodi szórványok. Ezek három tájszólásra oszlanak: a szepesi, sáros-abaúji és zemplén-ungi nyelvjárásokra, összlélekszámuk az 1910-es népszámlálás adatai szerint a következő:

Szepes:	97.077
Sáros:	101.855
Zemplén:	92.943
Abaúj-Torna:	29 520
Ung:	36.364
Kassa:	6.547
Liptó:	1.626
Gömör:	880
Borsod:	3.366
összesen:	370.178 lélek.

Ez a szám azonban nagyon ingatag és nem fejezi ki a szlovják nyelvet leggyakrabban beszélők pontos számát. Nincs ugyanis Európában még egy olyan kisebbség, amelyik annyira felismerhetetlenül menne át más nyelvközösségekbe mint a szlovják. F miatt igen sok a két-, sőt háromnyelvű egyén is. Abaújban és Zemplénben a kétnyelvűség és a teljesen egyező népi jelleg

miatt a magyartól elválasztani alig lehet. A ruszinnal annyira egybeolvad, hogy ahány népszámlálás volt, annyiszor változott ie e két nemzetiség elterjedési térképe, összefolyik a szepességi németekkel is, az északszepesi gorál pedig már a lengyelbe megy át. Csak egy nemzetiség van, amelyiktől — igaz, hogy közös határukon már csak kis mértékben különböző, de mégis — felismerhetően elválasztható, az éppen a vele legközelebbi nyelvrokon - eágban álló szlovák. A nyelvrajzi határvonalak teljes hiánya teszi annyira zavarossá a szlovjások határterületein a nemzetiségi térképet.

Ennek a zavarosságnak több oka van. A legfontosabb ok az, hogy a szlovják gátlás nélkül keveredik más nemzetiségűekkel. A magyarsággal szemben kimutatott lélekszámukat csökkenti az a körülmény, hogy hazánkban nem volt nagyobb mértékben *magyarságtudatú* nemzetiség mint a szlovják, igaz, hogy elsősorban azért, mert igen sok csak a közelmúltban elszlovjámosodott magyar van. A szlovják u. i. a városi, ipari életformákban rohamosan magyarosodott meg, de a földmivelő életformákban megfordított a helyzet, s igen nagy tömegekben asszimilálta a magyarságot. E miatt sok családnál minden népszámlálás külön fejtörést okozott, hogy minek vallja magát, magyarnak-e vagy tótnak. Számos család az egyik népszámlálásnál magyarnak íratta be magát, más-kor pedig tótnak. A ruszinnal szemben más a helyzete. A ruszin előtt a szlovjájának tekintélye van, nála társadalmi emelkedést jelent, ha szlovjajkká válik. E miatt is olyan sok a „szoták“. a görög katolikus tót. Viszont a görög katolikus vallással velejár a ruszin-tudat éppen úgy mint magyar nyelvtérületen, ahol a görög katolikus a nép oroszoknak nevezi még akkor is, ha egy csepp orosz vér sincs benne. A gorál szintén kisebbségét érez a szlovják mellett, nyelvét szégyelnivalónak tartja. Szepesben, Sárosban, sőt Abaújban is, sok német szlovjámosodott el azóta, amióta a Szepesség kiesett a világkereskedelmi főútvonalból. A szegénysorsú német hamarosan szlovjajkká válik. Csak a szlovák-szlovják határ változatlan a természetes földrajzi határok következtében. Mindkettőnek a terjeszkedése a cseh-szlovák altem létrejöttéig, még helyesebben a Kassa-oderbergi vasút megépítéséig, ellenkező irányú volt. A szlovják nyelvközösség mai lélekszámát — a nép kedvező szaporodási arányszámára való tekintettel is — nyugodtan becsülhetjük legalább félmillióra.

A szlovják kérdés lényege az, hogy önálló kisebbségnek kell-e tekinteni, vagy pedig csak tájtípusa-e a szlováknak. A válasz nem egyszerű. A két népi típus u. i. általában eléggé különbözik egymástól. Pl. egy tarcavölgyi szlovják népi jellegeiben sokkal jobban hasonlít a hernádvölgyi magyarhoz mint akármelyik szlovák típushoz. Nyelvben is elég éles az eltérés ahhoz, hogy külön nyelvnek lehessen tekinteni. Pl. egy szlovjajkúl beszélő intelligens ember a szlovák nyelv közelebbi ismerete nélkül kép-

télen egy szlovák újságcikket megérteni; egyes szavakat itt-ott megért, de egész mondatokat már csak ritkán. A szlovják gyermek, ha szlovák iskolába jár, szinte új nyelvet tanul, amely az övétől csaknem minden szóban többé-kevésbé különbözik. Ha jóval könnyebben sajátítja is el mint a magyar nyelvet, nehézségei nagyok. Még a középiskolások is, bármennyire nevelik beléjük az iskolában a szlovák tudatot és anyanyelvük neveltséges, szegyelelnivaló voltát, amint kilépnek az iskola kapuján — győz az anyanyelv — és rögtön szlovjákra fordítják át a beszélgetést.

Az önálló szlovják gondolatot az első világháború előtti időben néhány intelligens „magyarságtudatú“ sárosi szlovják kezdeményezte lapjával, a „Nasa Zastava“-val. A háttérben ott lapangott az aggodalom amiatt, hogy a szlovák nemzeti törekvések cseh befolyásra egyre inkább pánszláv tendenciát öltöttek, ami a szlovjásokra Oroszország felől való nagyobb veszélyeztetettségük miatt fenyegető irányzat volt. A szlovják egyrészt tudta, hogy benne bőséges magyar származáselcm van, másrészt érezte azt is, hogy az orosz veszedelemmel szemben csak a szilárd magyar államban élhet biztonságban. A magyar államot u. i. az Aldunától Dél-Trencsénig kitűnő természetes határok védték. Egyedül éppen a szlovjálakta terület volt nyitott, ennél fogva a Kárpátok védelmi vonalának ez volt a leggyengébb szakasza. E miatt a magyarság számára is, amíg a szlovák terület elvesztése elsősorban csak érzelmi kérdés, addig a szlovják terület biztosítása lét-nemlét kérdése volt. Igv a magyarságnak létérdekében állott, hogy ezen a területen olyan lakosság éljen, amely tán toríthatatlanul illeszkedik be a szentistváni állameszmébe és távöltart.ia magától az oroszbarát pánszláv törekvéseket. Ez a szempont 1918-ig kitűnően érvényesült annyira, hogy a szlovjálakta területeken a nemzetiségi kérdés ismeretlen fogalom volt. Itt négy nyelvközösség élt egymás mellett és nagy mértékben összekeve-
 iedve olyan példás harmóniában, hogy még csak eszükbe se jutott az embereknek aziránt tudakozódni, hogy valaki származására nézve magyar, szlovják, német vagy ruszin-e. Az a néhány pap, tanító, iparos, aki nemzetiségi hajlamokat szívott magába, izoláltan, egymagában maradt. Érdeemes megjegyezni azt, hogy sem a cseh-szlovák állam megalakulásakor, sem annak léte alatt egyetlen szlovják sem vállalt, majd nem kapott vezető szerepet. Aki ezen a tájon a csehek mellé állt, az túlnyomóan szlovák vidékről származott ide. A szlovák állam a cseh szlovák örökébe lépve mint elődje, szintén kérlelhetetlen üldözője minden szlovjákizmusnak. Itt is érdemes megjegyezni, hogy a szlovjások a szlovák államban is teljesen háttérbe szorulnak. Amíg a magyar államban ez a terület nem importált, de állandóan exportált intelligenciát, ma szlovják helyett tele van szlovák vezető értelmiséggel.

Persze az a kérdés, vajjon a szlovják más-e mint a szlovák.

nem attól függ, hogy c tekintetben mi a magyar és mi a szlovák érdek. *Ez tudományos kérdés, amit politikai szempontok nem dönthetnek el.* Nem döntő u. i. ebben a két nyelv hasonlósága, mert többé-kevésbé minden szláv nyelv hasonlít egymáshoz. Viszont az sem számít, hogy a szlovják más népnéven nevezi magát, mert ezen a néven ugyanazt a fogalmat értheti. A tudat sem döntő, nemcsak azért, mert ez megoszlik, hanem azért is, mert népi kérdéseknél a tudatot nem mindig lehet irányadónak tekinteni. A tudat változhatok, és a nevelésnek, a propagandának s nem utolsó sorban a koreszmeváltásoknak van nagy hatásuk abban, hogy merre terelődik. Az sem fontos, hogy a magyar tótnak nevezi mind a kettőt. Ezt szokták a leggyakrabban felhozni « szlovják álláspont ellen. Tót az tot — mondják akár szlovákul, akár szlovjákul beszél, egy és ugyanaz a nép. Miután a tót helyébe a szlovák elnevezés lépett, tehát ezt a nép-, illetve most már nemzet-nevet kell mindkettőre alkalmazni. Akik ezt a felfogást hangoztatják, nem tudják, hogy a tót nem nemzetnév, hanem típusnév, s mint ilyen, ruganyos, változó és még körülírva is nehezen meghatározható fogalom. A név eredetileg még nyelvközösséget sem jelentett, azonban idők folyamán fő jellemző vonása, de ez se minden esetben, a szlávnyelvűség lett. A hazai szláv nyelvek különböző tájakon egymástól különálló fejlődés során alakultak ki, de azért a magyar őket többnyire tótoknak nevezte, így tót volt a szlovákon és szlovjákon kívül a szlavón, a vend, sőt az erdélyi szláv is, amíg ilyen létezett. Ez utóbbiakra pedig már semmiképp sem lehet ráfogni, hogy a szlovákkal egy népet vagy nemzetet alkotna. A szlovják csak nem volt annyira elvágva a szlováktól mint a többi „tót.“ Viszont vannak szlávok, akiket a magyar sohasem nevezett tótnak.

Hogy a szlovják a szlovák nemzethez tartozik-e, ahhoz első sorban azt kell tisztáznunk, hogy mi a „szlovák nemzet.“ Ha ezt vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, hogy ez a fogalom tipikusan koreszmetermék. A XVIII. század végén elindult nyelvemzeti gondolatnak köszönheti létét. Addig a magyartól való külön tudaba annyira nem volt meg, hogy még saját népneve sem volt, csak annyit tudott, hogy ő nem magyarul, hanem „po szlovenszki“ beszél. Ősi származástudata, önálló nemzeti hagyományai nem voltak, a magyar nemzetnek volt egy szlávnyelvű tájtipusa. Az a mai történelmi álláspont, amely a szlovákság múltját és nemzeti folytonosságát Nagy-Morvaországgal kapcsolja össze, csak irodalmi jelentőségű, mert ennek semmiféle nemzeti hagyománya nem maradt. Nem volt a szlováknak semmiféle szervezete, amely egy. a magyartól való külön-tudatot fenntartott vagy kiépített volna. Ilyen külön-tudatnak alapja sem volt, hiszen a magyarral vérségileg annyira át- meg átkeveredett, hogy ezer év óta még egy falu, sőt egy család se maradhatott, amely külön mivoltát megőrizhette volna. Miután a szlovák nemzetnek a nyelv-

nemzeti koreszme elterjedéséig, helyesebben a csehszlovák állam megalakulásáig egyetlen más, a magyartól különböző saját és általános élménye nem volt mint a nyelv kifejlődése, s a szlovjácoknak sincs egyéb — másokat kizáró — közös jellege a szlovákkal mint a nyelv hasonlósága, itt tulajdonképpen csak azt kell eldönteni, hogy a szlovjác külön nyelv-e vagy a szlováknak a tájszólása. Ez a nézőpont már csak azért is helyes, mert a szlovjácot minden közelebbi vizsgálat nélkül, kizárólag a nyelv alapján tekintik azonosnak a szlovákkal. Ennélfogva kérdésünk megoldásánál csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a két nyelvtípus nyelvközösségi egyénisége a kettőnél együttesen bontakozott-e ki vagy pedig külön, saját élményei útján. Mert ha ez nem együttesen és pedig ráhatás útján történt, akkor még az esetben is külön nyelvről kell beszélni, ha a két nyelvközösség tagjai szóbeli érintkezés esetén, könnyen meg is tudnák egymást érteni. Vagyis annak, hogy a szlovjácot a szlovák nyelv *tájszólásának* tekintjük, az a feltétele, hogy a szlovjác a szlováknak *tája* volt-e vagy sem. Volt-e rá akár politikai, akár vallási, gazdasági, társadalmi vagy más kulturális befolyása, ami döntőleg hatott nyelvközösségi egyénisége kialakulására.

Mielőtt a feltett kérdésre válaszolhatnánk, korszemléletünk egy súlyos tévedésére kell rámutatnunk. A tévedést a nyelvemzeti koreszme okozza, amely szerint az egyes nyelvközösségek ősi népegyéniségek jelentkezései, tagjai nagyjában ezeknek a le származni. Ezzel a felfogással szemben a valóság az, hogy minden politikai alakulat, amikor hazát alapított, a fajok, népek és nyelvek egész konglomerátumát foglalta magában. Ez a konglomerátum összevegyült, és a politikai alakulat fenntartásának az élményei teremtették meg a nemzetet a még fennálló nyelvi különbségre való tekintet nélkül. A népi és nyelvi összebasonulás, ami ennek a politikai alakulatnak a tagjait idővel többé-kevésbé külsőleg is felismerhetően jellemezte, mind későbbi fejlemény. Tehát nem a nyelvközösség az alapja a népnek, a nemzetnek és az államnak, hanem ellenkezőleg, a politikai alakulat teremt meg a nemzetet, majd a népet és végül a nyelvközösséget, esetleg nyelvközösségeket. Ezekben a konglomerátumokban u. i. az egyes nyelveket használó rétegek társadalmilag egymás fölé. csak bizonyos esetekben mellé, de mindenkor a teljes összekeveredésnek kitéve foglaltak helyet. Vagyis eredetileg szociálisan különböző rangú nyelvek voltak. Ma a politikai alakulat gyökeret vert, akkor e nyelvek közül valamelyik hogy melyik, annak is megvan a maga törvényszerűsége, amire itt nem térhetünk ki — közhasználatúvá. hivatalossá vált. Ez a nyelv a társadalmi elit közvetítése révén a politikai centrumokból kiindulóan terjedt el a politikai alakulat területén és fejlődés esetén egyre jobban kiszélesedve asszimilálta a konglomerátumot népi jellegeiben, köztük nyelvében is. Ha azonban a centrum hatalma, tekintélye meg-

rendült, ha partikularizmus, idegen uralom, gazdasági hanyatlás, erős szociális szétválás, idegen életformák, életstílusok érvényesültek, akkor a társadalmilag alsóbbbrangú nyelvek jutottak kedvezőbb létfeltételekhez, és ezek terjeszkedtek a központi, az elit-nyelv rovására. Az a jelenség tehát, hogy valamelyik országban az őslakosság körében többféle nyelv divik, nem azt jelenti, hogy a kisebbségi nyelvközösségek tagjai ősi, külön egységüket megőrzött népegyéniségük, nemzetek tudatos vagy öntudatlan fenntartói, ami a nyelvhez való ragaszkodásban jutott kifejezésre, hanem azt, hogy a történelem a központi nyelvnek nem adott időt arra — aminthogy nem is szokott adni — hogy asszimiláló vitalitása az ország egész területén érvényesüljön. Emiatt ezek a nyelvek a forgalomból kieső és a határszéli helyeken antikvitásként vagy betelepített vendégek nyelveként megmaradtak, és az ország hanyatlása, a nemzet megbontása, az elit-nyelv tekintélyének csökkenése esetén most már ők asszimiláltak. E'z az asszimiláció esetleg éppen olyan tájakon érvényesült, ahol az őslakosság ezen a kisebbségi nyelven sohasem beszélt; viszont az ősi kisebbségi nyelvközösségek tagjainak a túlnyomórésze továbbra is a központi nyelv használatánál maradhatott. Ugyanígy vagyunk a nyelvjárásokkal is. A német és francia nyelvatlasmunkák különböző módszerekkel végzett kutatásokkal egyenlően arra a megállapításra vezettek, hogy a nyelvjárások sem ősi organizmusok, nem esnek egybe az egykori törzsek szállásterületeivel,¹⁾ hanem részben több-kevesebb önállósággal bíró politikai egységeken, territóriumokon belül a külön érvényesülő politikai hatalom, egyházi szervezet, gazdasági érintkezés és kulturális élet hatása alatt fejlődtek ki, részben pedig elzártabb vidékeken, határszéleken, ahol a nép az elit állandó nyelvalakító hatását a legkésőbb veszi át, bizonyos reliktumokat őriztek meg, amelyekről másutt általában már elszoktak. Az előbbire, amely már a kölcsönös megértést akadályozó eltávolodásra vezetett, példák a partikularizmusban kifejlődött német és olasz nyelvjárások, míg a magyar és a francia tájszólások az utóbbi, a könnyű megértést nem gátló típushoz tartoznak. A székely, palóc és göcseji tájszólások tehát nem másnyelvű népi elemek ráhatásai során alakultak ki, hanem a régi magyar nyelv egyes olyan sajátosságait őrizték meg, amelyek másutt már divatjukat veszítették²⁾.

A szláv nyelvek kifejlődése mindkét fenti típustól eltérő jelenség, és e miatt hasonlóságuk ellenére nem egymás itájszólásai, hanem külön nyelvek. Náluk azt kell tekintetbe vennünk, hogy őket nem a központi hatalom, nem az elit terjesztette szét, ha-

¹⁾ Ez magátólértetődő jelenség, hiszen az egyes törzsek telepedési területei is vegyesnyelvűek voltak a honfoglalások idején, amelyeknek nyelvben szintén össze kellett hasonulniok.

²⁾ A nyelvjárásokra vonatkozóan lásd Mályusz Elemér: A magyar történettudomány. 26.-29. o.

nem társadalmilag alulról felfelé haladva érvényesültek. Amíg u. i. a mai szláv államok ki nem alakultak, a történelmi valószínűség szerint a szláv soha sehol som volt a vezetőrétegek saját nyelve, erre legalább is nincs semmi bizonyítékunk. A szlávok hirtelen szétterjedése sem saját expanzív politikai erejük révén, hanem az avar birodalom-alapítás kapcsán történt. Sajnos korunk történelemszemlélete nem veszi tudomásul az avarok rendkívüli, a mai napig kiható történelmi jelentőségét, sajátos hatalmi szervezésrendjét, s ebből származnak a legsúlyosabb történelmi félreértések. Ez a keletázsiai származású mongolfajta lovaspásztor nép. amely a népvándorlás idején szokatlanul nagy számban költözött Európába¹⁾, először azon a területen szállt meg, ahol húr iovaspásztorok szlávnyelvű szolgaréteg fölött uralkodtak, vagyis a Fekete-tengertől északnyugatra. A meghódított népet pásztorhadseregébe szervezte, amely azután az ő uralma alatt, vele együtt árasztotta el fél Európát. Az avarok a magyar Duna-medencéből mint centrumból fegyelmezték a meghódított nép- és nyelvkonglomerátumot, amelyet ők a mongol lovaspásztorokra jellemző terrortal *rétegszerűen kiépített* szigorú hierarchikus társadalmi rendben szerveztek meg. Ebben a társadalomban nem volt és nem is lehetett semmiféle összsláv nemzetegyniség, mert a mongolfajú lovaspásztornépek hatalmi szilárdságukat éppen azzal szerezték meg, hogy a meghódítóiakkal társadalmilag felülről lefelé haladva vérségileg összekeveredtek, a szaporodás lehetőségeit a maguk számára gátlás nélkül biztosították, a legyőzöiteket pedig korlátozták. Ebben a birodalomban azonban nem a szláv volt az elit-nyelv, hanem — miután az avarok török nyelvterületéről érkeztek Európába — a török. A centrumból kisugárzóan tehát ez a nyelv érvényesült, annyira, hogy pl. még a központtól elég távol lakó — persze elsősorban szintén avarszármazású — horvát urak is török, sőt mongol nyelveken jelentkeznek a dalmát városok VIII. századbéli feljegyzéseiben.²⁾ Az alsóbb társadalmi rétegek közt, valamint a centrumtól távolodva a szláv nyelvek érvényesültek azáltal, hogy a meghódított népek, amelyek száma egyébként sokszorosan meghaladta a szlávnyelvűek számát, sorra a szláv rabszolga típustól kapták azt az életforma-mintát, amelyhez minden népi jellegükben, tehát nyelvben is alkalmazkodni kényszerültek. Az avarok — mint általában a sokféle mozgó lovaspásztorok — könnyen sajátították el szolgáik nyelvét, tehát ezen is tudtak beszélni, de e nyelvek elterjedésében nem irányítók voltak, hanem alkalmazkodók. Amíg az avar birodalom fennállt, a török és a szláv nyelvek egyensúlyukat fenntartották. Olyankor azonban, amikor egv-egy gyengébbkezü kán uralkodása

1) I. Bartucz Lajos: A magyar ember.

2) Alföldi András szóbeli közlése. Pl. Dobó Mérgén. Mérgen a mongoloknál ma is gyakori személynév.

alatt a tartományurak nagyobb önállósághoz jutottak, a periferikusán érvényesülő szláv nyelvek kerültek előtérbe. Amikor pedig a IX. század elején az avar birodalom összeomlott, a központi hatalom megsemmisült, s az egyes tartományurak teljesen önállókká vagy a nyugati császárok hűbéreseivé váltak, a török nyelv — legalább a mi szemünk előtt — szinte egycsapásra eltűnt, s minden önállóvá vált országrészben az a szláv nyelvtípus lett az elit nyelve, amely az új centrum környékén volt közhasználatú. Ez a tény, a társadalmilag alulról történt érvényesülés és a közös szlávnyelvű elit hiánya, az oka annak, hogy egy egységes, dialektus-nélküli ósszláv nyelv nem volt soha.¹⁾

Nincs adatunk arra, hogy az avar birodalom fennállása idején milyen volt a kapcsolat a mai szlovák és szlovják nyelvterület közt. aminthogy ennek a birodalomnak a szerkezetéről különben is keveset tudunk. A birodalom összeomlása utáni időre vonatkozóan a nyugati források elég sokat foglalkoznak a velük hűbéres viszonyban lévő és szlávnyelvűvé vált szlovák területtel, azonban a szlovjákról még azt sem tudjuk, hogy laktak-e ott szlovok 'agy sem. A szokatlanul gyér adatokból azt lehetne következtetni, hogy nem. Anonymus szerint u. i. ezt a területet a bolgárok foglalták el, s ők telepítették ide a szlovéneket. Az a körülmény azonban, hogy a szláv nyelvek az avar birodalom területén mindenütt elterjedtek, továbbá, mert a szlovják nem valamelyik délszláv nyelvhez, hanem a szlovák nyelvhez hasonlít legjobban, mégis azt az álláspontot kell elfoglalnunk, hogy itt az avarok alatt is élt szlávnyelvű lakosság, még pedig olyan, amelyik az összes szláv nyelvek közül a legjobban hasonlíthatott ahhoz a szláv nyelv típushoz, amelyet az avarok a birodalmi központban a török nyelv mellett kiegészítő nyelvként használtak. F.leg egy pillantást vetnünk a térképre s látnunk kell, hogy a szlovják terület csak az Alfölddel, az itt igen magasan felnyúló stepneterrülettel, az avarok igazi életterületével állhatott területiális függő viszonyban, s nem a szlovákkal. Kölcsönhatásuk tehát nem egymással volt, hanem mindkettőnek a birodalmi központtal. Mintán az egyes szláv nyelvek nem az avar birodalom fennállása idején, hanem bukása után alakultak ki — országonként más e'it-réteg hatása révén, — ennél fogva ennek a közvetett kapcsolatnak a nyelv különállását illetően nincs is jelentősége. A birodalom összeomlása után a szlovák és szlovják közt még ez a közvetett kapcsolat is megszűnt, mert a két terület a magyar honfoglalás befejezéséig még közös országban sem élt. Nyugaton Szvatopluk személyében az avarszlovák tájból kiindulva egy kiváló fejlődési egyéniség emelkedett ki, aki jelentékeny területen kísérte meg az avar birodalom részleges restaurációját. Persze Szva-

¹⁾ Jagics: Eine einheitliche slawische Ursprache. Archiv für slawische Philologie. 22. kötet. 53. o.

topluk is avar volt, az avar kultúrának frank-germán hatással (vak) továbbfejlesztője, akinek szép ménese volt, többnejűségben élt, s kumiszt = erjesztett kancatejet, a mongol lovaspásztorok kedvenc italát itta. Az a körülmény, hogy hatalmi törekvései csak nyugat, észak és dél felé irányultak, kelet felé soha, s hogy országa keleten csak a Garamig ért, már egymagában is bizonyítja azt, hogy a Felvidék nyugati és keleti része közt saját területiális és népi összefüggés öelötte sem volt. De bizonyítja azt is, hogy a szlovják nyelv területnek Nagy-iMorvaországgal, Szvatopliik államszervezésével, még irodalmilag értékelhető kapcsolata sem volt. A szlovják terület a honfoglalás idején - legalább Anonymus adata szerint — a bolgár kán leszármazottjának, a tiszamenti Alpáron székelő Salán vezérnek a fejedelemsége alatt állt.

A magyar honfoglalás alkalmával a legyőzött avarok jórészt szerteszt menekültek, részben fogságba estek, sokan önként csatlakoztak a magyarokhoz. A honfoglalás utáni időben — amint a helynevekből Kniezsa következteti¹⁾ — a keleti Felvidéken Borsodtól északra jelentősszámú, a Szepességen pedig gyér szláv lakosság élt. Sáros középső része teljesen magyar volt, sőt ott már a honfoglalás során magyar nemzetségek telepedtek le, az azelőtt itt élt avar (bolgár?) urak tehát innen szolgálkkkal együtt elmenekülhettek. Szláv nyomok kizárólag a lakott területek szélein vannak, sűrűn csak a legfelsőbb Tarcavölgyben és Dél-Sárosban, Kassa és Sóvár közt. A legsűrűbb szláv lakosság a Zemplén-Varannó-Vihorlát-Ung háromszög mocsaras lapályán élt. Ezen túl, valamint a kassakömyéki hegyekben lakatlan erdőség terült volna el. Miután a felsoroltak közül a borsodtombai és abaúji szlávok rövidesen elmagyarosodtak, ennélfogva a mai szlovják nyelvösét csak a szepességi, felsótaroavidéki, délsárosi és zempléningi területeken kereshetjük. Ezek azonban mind erősen keveredtek magyarokkal, csak a felsótarcavidékiekkel volt ez a keveredés gyérb.

Településtörténetünk szerint a magyarság a honfoglalás alkalmával nem szállta volna meg az egész országot, csak a bükk határig. Az erdőt, sőt a mocsaras vidékeket is kihagyta. L' területeket csak fokozatos előnyomulással a további három évszázad folyamán vette volna birtokába. E véleményt az a jelenség támasztja alá, hogy honfoglaláskori jellegű falunevék a fenti területeken nem találhatók. Ez a felfogás nyilvánvalóan helytelen. Nem veszi u. i. figyelembe azt, a magyarság még a XII. században is túlnyomóan pásztorkodott. Ez az életforma pedig falukat nem alkot, hanem legelőről legelőre vándorol, télen pedig szolgálvai mellett száll meg, ahol ezek lakói állatai számára gyűjtik a takarmányt. A meglévő falukat így nem ő nevezi el. A bükk-

¹⁾ Kniezsa: .Magyarország népei a XI. században. 409-412. o.

határig tehát csak a vagyonos birtokos nemzetségek telepedtek le falunevet adó magyar földművelészekkel. A pusztán méneiseik, nyájaik legeltek, a peremterületeken, az erdőhatár alatt pedig földműves szolgálók falvai voltak. A magyarságnak azonban nemcsak vagyonos nagy-pásztorai, tisztjei voltak, ezek a magyar nyelvet nem tudták volna megőrizni, hanem — a szolgasorsú és nem harcoló földműveseken kívül — közrendű szabadharcos pásztorközlegénysége is, amelynek a maga állatállománya számára kitűnően megfelelt a hegyvidék vegetációja. A hegyvidéket tehát csak a magyar földműveselem nem szálta meg, de az a társadalmi réteg, amely faluneveket nem ad, egyéb helyrajzi neveket azonban igen, már a honfoglalással egyidejűen széledt szét az ország egész területén, rátelepedve a meghódítottakra mint elit-réteg. Kz a felfogás Kniezsa nagyértékű megállapításaiból maga-magától következik. Csak így érthető meg, hogy a szláv falunevek ellenére régi okleveleink helynév-anyaga miért magyar jellegű még a legészakibb vármegyékben is. Az idegen eredetű nevek is olyan alakban találhatók, amilyenekké azok a magyar nyelv történetének szellemében az élő magyar beszédben szabályosan fejlődtek.¹⁾ Csak így érthető, hogy a hegyvidéki patakok nevei miért vagy magyarok, vagy ha a szlávól is lettek átvéve, a szláv lakosság miért használja ma is olyan alakból átvetten, ahogy azok csak magyar ajkon alakulhattak át.²⁾ Hogy miért magyarok a legrégebb oklevelekben a birtokokkal eladományozott szolgálók nevei óriási többségben, pedig némelyikük ezernél is több nevet tartalmaz.³⁾ Hogy miért van annyi magyar nyelvi elem a szlovák, szlovják, orosz, hegyipásztor-terminológiában, különösen olyan szavakban, amelyek világosan mutatnak arra, hogy ezeknek a szláv pásztorkoknak magyar szervezeti keretekbe kellett beilleszkedniök.⁴⁾ Ezeket a magyar és alájuk beosztott avar-hún kispásztorokat szervezte be Szent István a várispánságok katonai és gazdasági kereteibe s órájuk támaszkodott inár a nemzetbomlasztó oligarchák elleni harcaiban is. Ez a magyar életkeret és magyar nyelvű elit-réteg tették annyira magyarjellegűvé a felvidéki vármegyéket kezdettől fogva, s azután is, amikor az elitnek egyes különleges érdemeket szerzett tagjai kisebb-nagyobb adománybirtokokat nyertek, akik addigi életkereteiket nemesi vármegyévé alakították át, s így őrizték meg a Szent István alapította igazgatási kereteket napjainkig.

A teljes megmagyarosodást az akasztotta meg, hogy az utolsó Árpádok alatt és a dinasztia kihaltával ismét oligarchák kezébe jutott az ország. Ezek a dúsgazdag főurak hatalmuk és

¹⁾ Kniezsa: Az ezeréves Magyarország. 101. o.

²⁾ u. o.

³⁾ i. m. 96. o.

⁴⁾ I. Kniezsa: Ethnographia. 1934. évf.

vagyonuk gyarapítása érdekében nagyméretű telepítéseket hajtottak végre az erdők irtásain. Telepéseket onnan szereztek, ahonnan egyes telepítő vállalkozók erre jelentkezőket tudtak toborozni. Ez persze mindenfelől történt, nyelvkülönbség nélkül, de legnagyobb részük mégis a szomszédos szláv országokból került ide. A szlovják terület ebben is külön úton haladt. A nyugati Felvidék u. i. Csák Máté uralása alá került, a keleti pedig — ameddig ma szlovjások laknak — túlnyomórészt az Aba nem-beli Amadéké lett. Az előbbire leginkább morvák és sziléziai fehér horvátok települtek, míg az utóbbiakra elsősorban a szomszédos galíciai lengyel területről jöttek. Az irtásfalvak még elnevezésükben is különböztek, mert az előbbieket *lehotákmk* hívták, míg az utóbbiakat *vol jóknak* nevezték. Amikor Róbert Károly az ország egységét helyreállította, a magyarosodó irányzat a hirtelen felvirágzás következtében folytatódott, s tartott addig, amíg a cseh huszita pusztítások a lakosságot le nem szegényítették, s ezzel a magyar nyelvet további terjedésében meg nem állították. E kor kezdetén a magyar jelleg még annyira kidomborodott, hogy a huszitáknak felcsapott felvidékiek túlnyomóan magyarnevek voltak, csak néhány szlávnyelvű akadt köztük. Az elszlávosodás szinte máról-holnapra következett be akkor, amikor V. László király magyargyűlölő anyja Giskrát, a cseh huzita vezért, tette meg a Felvidék kapitányává. Giskra a cseh nyelvet vezette be hivatalos nyelvként, s ez elitnyelvvé válva rohamosan szorította ki a parancsnoksága alatt álló területen a magyar nyelvet. A királyhű felvidéki magyar nemes családok ebben az időben maguk is csehül leveleztek, s ekkor kapták az eddigi magyar helyett a ma is használt szláv családneveket. A magyar falneveket ekkor váltották fel tömegesen ezek szláv elnevezései. Ekkor jelentkeztek az oklevelekben először a szláv helynevek, amelyek azután állandósultak. A cseh betörések a szlovjáklakta területen is leszegényítették, megritkították a lakosságot, Giskra uralma ide is kiterjedt, azonban itt a magyar nyelv végleg mégsem szorult háttérbe. Az itteni nagymértékű elszlávosodás későbbi keletű jelenség. Csak a csehek által legjobban végigpusztított Szepesség magyarsága szlávósodott el erősen. ahol még a falakkal körülvett német városok tudtak a legeredményesebben védekezni, de a többi lakosság, még a kisebb nemesség is, a huszita kor végén az eddigi magyar helyett már túlnyomóan szláv neveken jelentkezett.¹⁾

A szlovják terület nagyobbmértvű elszlávosodása a magyar államnak és a magyar nyelv tekintélyének a lehanyaglásával párhuzamosan jelentkezett. Különleges okai voltak még a katolicizmus visszaesése és az, hogy ebben az időben települtek be na-

¹⁾ 1. Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. 300.o.

gyobb csoportban ruszin pásztorok a hegyvidékre. A mohácsi vész utáni paphiányban a katolikus keretek alig tudtak fennmaradni. A reformáció terjedése során is számos papot üztek el vagy öltek meg. A lakosság túlnyomó része vagy protestánsná lett, vagy a ruszin jövevényekhez hasonlóan parasztpapokkal elégedett meg, s így lett jórészből görög keleti. Miután az óhitfiség itt szlávnyelvű típusként jelentkezett, ennél fogva rohamosan szlávósított. De szlávósított a reformáció is, amely a Felvidéken csak részben német, nagyobb részt azonban cseh területről terjedt át. Ennek az erős kultúrbefolyásnak a szlávósító hatását Pázmány Péter állította meg magyar kezdeményezésű ellenreformációjával. A protestantizmus idővel megtalálta ugyan a maga magyar életkeretét a keleti Felvidéken elterjedt református vallásban, de ez a magyar keret se tudta megakadályozni, hogy számos egykor magyar református falu elszlávosodjék. A lutheránusok már — amennyiben nem maradtak németek — annyira cseh kulturális hatás alá kerültek, hogy még egyházi nyelvük is a cseh „biblis-csina“ lett. A lutheranizmusnak a szlovják területen azonban kisebb volt a jelentősége minit nyugaton, mert itt szlávnyelvű lutheránus csak néhány ezer van. Legnagyobb csoportjuk a Caraffa által kivégzett magyar nagybirtokos, Keczer birtokain, a felső Ósvavölgyben él, ahol a nép volt ura vallását őrizte meg. Ez a terület szlávosodott is el legelőször Délkelet-Sárosban és Északkelet-Abaujban a csehjellegű egyházi keretben annak ellenére, hogy a régi családnevek itt is jelentősszámú egykori magyarságra vallanak.¹⁾

A szlovják nyelvterület elmagyartalanodása legnagyobb mértékben a XVII.—XVIII. századokban történt, különösen amikor a latin közéleti nyelv háttérbe szorította a magyar nyelvet, s ez elvesztette tekintélyét. A katolikus egyházi szervezet sem volt többé az a magyar életkeret, ami Pázmány idején volt, s most már a katolicizmus szlávósított a magyarjellegre törő református vallással szemben. A Habsburgok a magyar király főkegyúri jogának gyakorlása során nagyrészt nemzetileg közömbös és dinasztiahű főpapokat helyeztek el a stallumokba, akik már nem a magyar elitnyelvet képviselték. Ennek a jelentős hatása a magyar nyelvvel szemben azért is megmutatkozott, mert a szlovjakság legnagyobb részec római katolikus, míg a magyarok inkább reformátusok voltak, s így ezen a területen mindig több volt a szlovják anyanyelvű pap mint a magyar. Az elmagyartalanodáshoz hozzájárult az az országos jelenség, hogy a nemzet szociális kettészakadása nálunk túlsokáig tartott, ami a nemzet szétszakadását nyelvi téren is siettetete, még pedig annál jobban, mennél inkább mélyült a szakadék. Sőt a szociális viszonyok az e tekin-

¹⁾ I. Kniezsa: Adalékok a magyar szlovák nyelvhatár történetéhez. Térkép.

tetben rosszabb helyzetű szomszédos lengyel példa hatása alatt itt súlyosabbak voltak mint Nyugat-Magyarországon, ami a XIX század első felében — éppen a szlovják területen — szociális forrongásokat is okozott.

összefoglalva az elmondottakat — a nyelvemzeti elfogultság nélkül szemlélt általános történelmi kép alapján — arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a *szlovják nemesek hogy nem tájszólása a szlovák nyelvnek, de nem is lehet az, mert sohasem volt ennek semmiféle tekintetben tájterülete.* Az egész történelem folyamán sohasem érvényesült a szlovák szlovják területen elitnyelvként. Nem gyakorolt befolyást kulturálisan sem, hiszen a múlt század elejéig, részben még azon túl is, a szlovákok irodalmi nyelve a cseh volt s nem a szlovák, aminek még előbb meg kellett születnie. Egyházi téren sem alkottak közös szervezetet, mert túlnyomórészt más egyházmegyékhez tartoztak. Szlovják területen a 'templomokban szlovjákul prédikáltak, az iskolákban szlovjákul tanítottak. Gazdaságilag a két országrész nem vonzó, hanem az éles földrajzi határok miatt taszító hatást gyakorolt egymásra. Igaz, hogy a szlovják terület településtörténete még nincs teljesen feldolgozva, de az eddig közzétett adatokból az tűnik ki, hogy — családonkinti szórványoktól eltekintve, amelyek szintén elszlovjákosodtak szlovák áttelepülések keleten nem voltak. A népmozgalmi irány a Felvidéken mindig észak-déli volt s nem nyugat-keleti. Még kelet-nyugati irányú vándorlásra inkább vannak nyomok. Így szlovják hatások észlelhetők Eiptóban és határozott szlovják nyelvi jelenségek a morva-vlach területen (Kniezsa). Szlovák hatások hiányában pedig nyelvjárásról csak a nyelvemzeti kor hamis illúziói idejében lehet szó, amikor a történelmi tényekkel ellentétben feltételeznek és kétségbevonhatatlan igazságoknak tartanak soha fenn nem állott olyan nemzeti mivoltokat, amelyeknek egyetlen alapja és tanúja a nyelv lenne.

Úgy a szlovák, mint a szlovják nyelveknél még ma is kitűnik az, hogy nem egy nemzetnek a magvából, központjából ki sugárzó elithatás alatt terjedtek szét, hanem szociálisan alulról felfelé, vagyis magukból a falvakból és tájakból, s ezek gyakorta egymásra kölcsönhatást. Ha végigmegyünk a Felvidék szláv falvain a ruszin nyelvterület legkeletibb szélétől a csehmorva határig, szinte faluról-falura haladva alig észrevehetően változik a nyelv, s a végletek már nem értik meg egymást. A két nyelvnek más nyelv-összehasonító centrumai nem voltak mint egy-egy vásárhely, továbbá a magyar vármegyék, s az egyes egyházmegyék szemináriumai, amelyekben a latin és magyar nyelvek mellett a szlovák, illetve a szlovják, kiegészítő nyelvekként érvényesültek. Emiatt volt olyan nehéz a szlovák irodalmi nyelv számára a megfelelő közérthető nyelvjárást megtalálni. Ez az oka annak, ami miatt Hodzsa sokszor panaszkodott, hogy nem

tudja a szlovák vidékiességet lecsiszolni, mert vannak miavai. túróói, zólyomi, liptai, stb. szlovákok, de nincs szlovák nemzet. Ez az alulról felfelé érvényesülő és részben elszigetelt fejlődés természetes következménye. A szlovák nyelvtípusok azonban mégis összekötetésben voltak egymással, tehát közöttük volt kölcsönhatás. A szlovjakokkal szemben azonban ez nem volt meg. A szlovják az avar birodalom bukása után más ország keretébe került, majd a magyar honfoglalás után, amikor a tornavidéki és abauji szlávok teljesen elmagyarosodtak, Szepes és Sáros pedig elsősorban magyar jellegű vármegyékké alakultak, a szlovják nyelvterület még szomszédsági viszonyjatekintetében is elszakadt a szlováktól. Annyira mindenesetre, hogy nyelve kifejlődésére a természetes határokon és a magyar, valamint német falvakkal telített és erősebb lengyel hatásnak kitett szűk és hosszan elnyúló Hernádvölgyön át befolyást nem gyakorolhatott. Ha tehát a csehet, horvátot, lengyelt és a szlovákot külön nyelveknek tekintjük — amint-hogy azok is — akkor ugyanezen az alapon a szlovjakot is külön nyelvnek kell tekintenünk, mert külön reliktumokból saját vitalitása nyomár, részeinek egymással való kölcsönhatásával, minden szlovák ráhatás nélkül, külön nyelvi egyéniségként fejlődött ki. Nyelvfejlődési rokonság a kettő közt csak annyival van több a többi szláv nyelvvel szemben, hogy mindkettő a magyar állam történelmi élményei és magyar nyelvi, továbbá nyugaton több, keleten kevesebb cseh nyelvi hatás nyomán, de egymástól függetlenül, alakult ki. A fentiek alapján tehát nem mulaszthatjuk hangoztatni kifogásunkat az ellen, hogy az a priori igaznak tartott, pedig kétségtelenül hamis nyelvemzeti elv előítéleteitől elkápráztatva, a szlovjakot egyszerűen szlováknak könyvelik el a nélkül, hogy azt bármiféle előzetes tudományos vizsgálat igazolná. Ez az álláspont nemcsak a szlovják nyelv külön jellege miatt, hanem már csak azért is tarthatatlan és igazságtalan, mert a népi, nemzeti hovatarozást nem a beszélt nyelv határozza meg.

Hogy maa szlovák kormányzat és társadalom, csehszlovák elődjének álláspontját követve, a szlovjakot minden tekintetben háttérbe szorítani, sőt nyelvét megsemmisíteni igyekeznek, ez érthető imperialista törekvés, amelyet a nyelvemzeti koreszme igazolni látszik. Azt azonban, hogy a mai magyar iskolapolitika miért kényszeríti a szlovjakra a szlovák nyelvet legtöbbször akarata vagy hajlamai ellenére, már nehezen tudja megérteni a felvidéki magyar és a magyarságtudatú szlovják. Csodálkozva szemléli, hogy miért kell a szlovják gyermeknek a saját nyelve vagy a magyar helyett, amit szívesen megtanulna, mert szüksége van rá, egy harmadik nyelven tanulnia, amire semmi szüksége sincs. Nem indok az, hogy a szlovjáknak nincs megfelelő irodalma. Ez ma még azért nincs, mert a szlovják mindig annyira magyarságtudatú volt, hogy intelligenciája a magyar állam keretében a „nyelv-

ben él a nemzet“ jelmondatát csak úgy tudta értelmezni, hogy neki most már nemcsak érzésében, de nyelvében is magyarrá kell válnia. A csehszlovák uralom idején felnőtt fiatalsága pedig anvnvit hallott a szlovjáknak szégyelni való, elmaradott, elrontott nyelvjárás voltáról, amit minél előbb el kell hagynia, hogy öntudatsértőnek tartja, ha őt szlovjáknak tekintik. Pedig éppen ez a *legnagyobb fokú öntudathiány, mert ha egyszer népi alapon állunk, akkor még a tájszólást is ugyanúgy kell megbecsülnünk, mint akármilyen más népi sajtóságot*. A mellett nem is felel meg a valóságnak, hogy a szlovjáknak nincsenek meg az irodalmi alapjai. A szlovák irodalom maga is százados múltra tekinthet vissza. A szlovják irodalomnak is ugyanilyen joga van arra, hogy kifejlődjék. Az sem igaz, hogy a népnek nem kell a szlovják irodalom, mert neki vagy a magyar vagy a szlovák kell. A szlovják Nasa Zastava mai nagyszámú előfizetője ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Ha ennek a lapnak egy-cgy példánya átjut a szlovák határon, az ott kézzől-kézre jár, amíg csak rongvgyá nem olvassák. A szlovákizmus terjesztése legfeljebb arra alkalmas, hogy a szlovják nyelv meglévő nagy vitalitását elveszítse, s a szlovjakság jórésze hamarosan vissza magyarosodjék, mert ha saját nyelvén nem tanulhat, akkor inkább a magyar nyelvet fogja elsajátítani. Ez pedig népi politikai szemléletmód mellett, ami felé törekszünk, és amely csak a természetes úton létrejött nvelváltozásokat helveselheti, nem lehet cél.

Kászonyi Ferenc.